КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

Ч. 11.
ЛИСТОПАД
1936.
РІЧНИК IX.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ДВА РОДИ ДЕВАЛЮАЦІЇ

Схвилювання, яке в Польщі викликала вістка про переведення девалюації в Франції, Швайцарії й Голяндії, а за ними в Італії, Чехословаччині, Греції, Туреччині й Латвії, пояснюється головно тим, що публика звязує теперішні девалюації з відомими повоєнними валютарними катастрофами, які вона на очі бачила й наслідки яких відчувала нераз доволі прикро. Тимчасом таке порівнювання не має ніяких підстав.

Є засаднича ріжниця між теперішніми девалюаціями, а повоєнними. Пригадаємо, що всі теперішні, від анґлійської з 1931 року до французької з 25. вересня ц. р. прийшли з волі дотичних урядів, як їх свідомий валютарний акт, тоді як усі повоєнні девалюації приходили самочинно, як наслідок попередньої інфляційної господарки в часах війни й після неї. Теперішні ж девалюації попередила всюди доба дефляційних заходів урядів, скорочування бюджетів, платень та інвестицій, зменшування обігу банкнотів в державах і т. п., бо такими заходами довго пробували себе боронити окремі держави й суспільства від наслідків господарської кризи.

Як бачимо, ґрунт, на якому виростають теперішні девалюації, инакший, як був колись. Також і форма та перебіг тепер не ті, що були тоді. Тепер уряд згори означує, до яких меж має дійти обниження валюти і, як досвід показав, вміє здебільшого дійсно вдержати курс валюти в межах, що відповідають означеному паритетові валюти. На сторожі курсу обниженої валюти стоїть звичайно окремий фонд (в золоті й добрих валютах), якого завданням є в разі потреби через закупи власних банкнотів піддержувати їх курс на бажаному рівні.

Усі ми були свідками, як обнижка вартости гроша в повоєнних часах негайно потягнула за собою звишку цін товарів (власне вона у цій звищці й проявляла себе). По англійській, данській, шведській девалюації, почасти теж чехословацькій ми були свідками несподіваного явища: ціни по девалюації майже не змінилися, зглядно зросли так мінімально, що звишка ця не може входити в рахубу. (В Англії до кінця 1935 ціни піднеслися проти 1931 о 6%. Що зросли ціни в Злучених Державах, це наслідок свідомої волі уряду, який хотів такої звишки, з метою віддовження довжників). З того дальший цікавий і важний висновок:

що сучасні девалюації не мусять за собою тягнути підйому цін.

Нині це вже устійнений факт, що девалюація в Англії, Злучених Державах, в Бельгії, в Чехословаччині привела за собою не якесь потрясення і занепокоєння, а навпаки — ділала вспокоююче на господарські відносини, закінчуючи період валютарних побоювань і непевности. Зовсім инакше виглядала справа при повоєнних девалюаціях, які котилися своєю власною ініціятивою, наче стихія, проти волі усіх заінтересованих держав та емісійних банків. У многих державах теперішня девалюація крім того оживила експорт, піднесла рівень продукції, зменшила безробіття та улекшила довжникам сплату довгів.

Розваження тих усіх моментів доводить нас до висновку, що ті побоювання, що їх громадянство в Польщі лучить з можливою законною девалюацією — опираються на хибній уяві про характер теперішніх, покрізових девалюацій. А вже найменше мають девалюації побоюватися кредитові установи, бо досвід показав, що всі теперішні девалюації оживили наплив щадничих вкладок.

ЗА СТУЛЕННЯ НОЖИЦЬ

Як відомо, від літа цього року звишкують ціни збіжжа в Польщі. Особливо став цей рух помітний в пізну осінь, коли ненадійні дощі й холоди спинили збір бараболь, капусти й буряків, і село, не знаючи що буде з цими продуктами, для самозабезпечення стало стримуватися з подачею збіжжа на ринок. Хоч ціни збіжжа далеко не піднеслися в тій мірі, як муки й печива — то по містах почалося хвилювання. Урядова акція проти здорожування цін, хоч торкнулася головно инших ґруп товарів, то однак також дещо причинилася до скріплення опінії, буцім то село штучно підбиває ціни збіжжа.

В такій атмосфері скликала львівська промислово-торговельна палата дня 19. жовтня окрему нараду торговельних кругів; запрошення одержала також українська кооперація.

Перебіг цієї наради був тим цікавий, що тут прийшлося нашій кооперації виступити в обороні села. Речник РСУК дир. О. Луцький звернув увагу на невирівнані рахунки села з рації цінових »ножиць«.

Селові належиться не тільки підвишка цін збіжжа, але й звіринних продуктів. На жаль, із сучасної підвишки цін печива продуцентові збіжжа приходить зовсім небагато, а головний зиск з того має торговельне й пекарське посередництво. Ріжниця ціни зерна й хліба в р. 1928 була для жита: 33,3 проц., а тепер виносить аж 57.8 проц.; для пшеничної муки: у вересні 1928 — 62.1 проц., а в вересні 1936 — аж 72 процент.

Також не є правдою, що ціни збіжжа у Львові вищі, як на инших ринках Польщі, бо і Познань, і Варшава мають ціни вищі як Львів.

Як доносить ГКЧ (ч. 43) проти річевих виводів представника української кооперації ніхто з приявних на нараді не видвигнув ніяких переконуючих проти-доказів.

ВІДДОВЖЕННЯ ХЛІБОРОБСТВА В ЮГОСЛАВІЇ

Югославський уряд рішився на енерґійний крок в напрямі остаточного уреґулювання селянських довгів, усуваючи недомагання дотеперішних декретів. Усі селянські довги до банків і кооператив перебере державний ліквідаційний банк. Кредитові установи дістануть за довги державні папери, державою ґарантовані, які можна дисконтувати в державнім емісійнім банку. Вірителем буде тоді ліквідаційний банк, який буде поступно робити потрібні відписування. Таким чином кредитові установи відзискають свою ліквідність. Хоч ще не є установлено, як будуть відбуватися відписи довгів, то є певне, що буде упрощена процедура вальоризації довжних зобовязань.

Малоземельним селянам вже тепер ґенерально дарується половина довжної квоти. Границею малоземельности рахується 75 гектарів.

В приготуванні є новий закон про кредитові установи, в якому мають бути спеціяльні приписи проти побирання банками великих відсотків.

ЯК ЗВИЧАЙНО У НАС...

По довшій перерві почав знова появлятися корисний мукачівський часопис »Світло«, присвячений спеціяльно освітнім та господарським справам. В ч. 3—4 за вересень—жовтень находимо довшу статейку гром. Л. Ромжи п. н. »Де хиба«, яка обговорює недомагання наших сільських кооператив на Закарпатті. Невеселим духом віє з тих зажуренних рядків. Брак уділових капіталів, кредити... а вслід за тим: щораз менші обороти, пропорційний зріст тягару адміністрації (там кажуть »режі«). Зовсім, як це було в Галичині до часу, поки провід і загал не освідомили собі, якою загрозою для кооперативи є боргування.

Ми на цьому місци вже звертали увагу товаришам-кооператорам за Карпатами: відразу й змісця врїжте борги, вирубайте зі свого орґанізму цей завязок ґанґрени! Не вірте радісним настроям перших літ, поки ще весело торгується тим, що зложено на уділи й тим, що доставці повірили кооперативам на кредит. Бо за тою початковою радісною творчістю приходить завжди гірке каяття!

Вірте нам: ще і в нас не було випадку, щоби кооператива в першім році — двох свойого існування не йшла недобре, не виказувала зисків (на папері, бо на ділі ті надвишки — в боргах). Але не бажаємо вам тих гірких розчарувань, які нам прийшлося переживати тут, і тієї знеохоти до свякої роботи, яка приходить по таких гірких досвідах.

Недобре робите, що не ставите справи кредиту ясно й рішучо. Ви пишете:

»взагалі справу продажу на кредит треба добре обдумати і по можливости зменшити кредитування«.

Ні, товариші кооператори — з такою тактикою справи не посунете вперед. Мусите рішучо поставити справу рочдельської засади не бергування, тоді ваше діло піде як слід. Радьтеся, думайте — але тільки в напрямі цілковитої ліквідації боргування.

ПРОТИ ПРОДАЖІ »НА КОНТА«

Ми вже інформували наших читачів про небажане явище, що його стверджують цьогорічні контролі по закупочно-збутових кооперативах: поновне боргування й зріст кредитів, навіть порівнюючи з роком 1935. Ближче розслідування показує, що чималу вину в тім сумнім прояві поносить система роздачі членам товарів на рахунок тих сільських продуктів, які вони щойно мають доставити. Зокрема найбільші суми виявляють роздачі на рахунок молока, що член доставляє до районової молочарні.

Ще поки в нас молочарні були при закупочно-збутових кооперативах, як їх підприємства, така маніпуляція, хоч витягала кооперативам дещо готівки з обороту, то не представляла більших труднощів розрахунку й заплати за підібраний товар. Тепер одначе маємо діло переважно з районовими молочарськими кооперативами, нераз у місцевости віддаленій на 15—20 кільометрів, і стягання претенсій через молочарню, навіть при добрій волі з її сторони — представляє поважні технічні труднощі.

Отже пора нам застановитися, чи не вкоротити й цієї форми кредитування, тим більше, що вона унерухомлює чимраз більші ґрошеві суми, так потрібні на розбудову самих кооператив.

ПЛЯНОВО-ГОСПОДАРСЬКІ ЗАХОДИ В БОЛГАРІЇ

Болгарська рада міністрів приняла новий далекосяглий закон, якого ціль — взяти під вплив держави розбудову й орґанізацію промислу.

Згідно з цим законом не буде вільно основувати нових підприємств без попереднього затвердження з боку міністерства торгівлі, промислу й праці. Так само не буде вільно без згоди міністерської комісії поширювати ані навіть переносити підприємств в инші місцевости! Усі промислові підприємства мусять бути зареєстровані в місцевих громадах.

Закон передбачує далі створення урядових норм якости для краєвих виробів, типізацію й стандартизацію ріжних товарів, як рівнож догляд над монополістичними орґанізаціями й картелями. Далі передбачується централізація виробництва деяких товарів в кількох новочасно уряджених закладах, щоби осягти зменшення коштів виробу. Ті підприємства, які через те булиби застановленні, мали би отримувати винагороду за постій.

Читаючи те все, мається враження, що закон укладано на основі лектури якогось підручника про »раціоналізацію праці«. На жаль, життя не завжди дає змогу буквально примінювати поради підручників.

КЛОПОТИ ЗБІЖЕВОГО МОНОПОЛЮ В ЧСР.

Наймаркантніший здобуток »плянового господарства в Чехословаччині«, це збіжевий монополь. Ми вже інформували про труднощі, які монополь мав у звязку з тим, що заохочені вищими цінами хлібороби ніяк не хотіли йти за порадами монополю що до зменшування площі засіву збіж. Сам же монополь не міг найти збуту по бажаних цінах на всю продукцію й стоїть перед загрозою нової страти, якщо мусітиме непродані надвишки з минулого року (в загальній кількости 70.000 ваґонів самої пшениці) продати по нижчій ціні.

В такій ситуації прийшло монополеві з допомогою міністерство хліборобства, видаючи розпорядок про примусове обмеження площі засіву пшениці. Господар має, після того розпорядку, право засіяти лише стільки площі під пшеницю, скільки зголосив був 1930 року при переписі хліборобських підприємств.

Цей розпорядок міністерства викликав велике невдоволення серед аґрарних кругів (хоч самі вони жадали продовження діяльности монополю). Вони не бажають резиґнувати з зисків, які їм дає продаж пшениці по теперішних цінах, які установив уряд, заводячи монополь.

Це негодування збільшується ще тим, що монополь в інтересі власнім, аби збіжжа у його маґазинах, при сподіванім довшім лежанню, не плісніло, оголосив строгі вимоги що до якости і сухости зерна при передачі. Проти цих, як їх названо, »драконських« мір аґрарні круги піднесли велику кампанію протесту.

РЕЗОЛЮЦІЇ ПРОТИ КОЛЬОНІЗАЦІЇ

Дня 15. жовтня ц. р. відбулося у Львові зібрання громадян з усіх українських сфер, в якому були заступлені також діячі укр. кооперативного руху, в справі задумуваної деякими чинниками кольонізації східних воєвідств, спроваджуваним із заходу елементом.

По рефераті інж. Ю. Павликовського ухвалено однодушно такі резолюції:

1. Земля та хліборобство є основою здорового розвитку й існування кожної нації, тому представники українського зорґанізованого життя вважають справедливе впорядкування земельних відносин на перенаселених українських національних територіях у Польщі за першу й найважнішу справу серед тих, що мають для нації та її хліборобського стану основне значіння. Аґрарні відносини на українських землях у Польщі стали в остан-

ньому часі просто траґічні, коли зважити, що українське село криє в собі коло 60 проц. карловатих господарств нижче 2-ох гектарів та коло 30 проц. від 2—5 гектарових, малоземельних, на яких мусить жити кругло 90 проц. усього хліборобського населення. Тому:

2. Право на землю української національної території, що її від віків управляв та управляє місцевий селянин, чи то як власник господарства, чи то як працівник на ланах великої власности, є природним правом, якого зломання для політичних протиукраїнських цілей не може бути й ніколи не буде принзане українським селянином та цілою українською нацією.

3. В обороні основного права українського народу й українського хлібороба на землю підосить рішуче й однодушно голос без виїмку все українське громадянство без ріжниці станів і заявляє, що цю оборону вестиме послідовно й безперервно, як оборону права до життя цілої української нації.

4. Представники українського громадянства перестерігають перед відбиранням українському хліборобові права на землю, що деякі чинники хочуть переводити засобами черговоі кольонізації українських земель чужостороннім елєментом, а коли б така кольонізація була ведена далі, скидають усю відповідальність за наслідки, викликані такою акцією, на тих, що хотять знехтувати це право до землі від віків на цій землі осілого хліборобського населення.

5. Не сходячи зі становища, що аґрарні справи нашої землі повинен порядкувати Галицько-Волинський Сойм автономічної української території в Польщі, домагаємось від Уряду:

а) виконання закону з 28. грудня 1925 р. на аґрарно перенаселених територіях українських земель через сусідську парцеляцію в користь місцевого хліборобського населення;

б) припинення інструкцій та запорядків про непродавання землі Українцям та віддавання її в руки кольоністів;

в) признання концесії на Український Парцеляційний Банк;

г) припинення дотацій на військову й цивільну кольонізацію з оборотового фонду земельної реформи;

ґ) справедливого розподілу кредитів на купівлю, комасацію та меліорацію оборотового фонду земельної реформи і на сплату родинних ділів зі спеціяльного фонду, адміністрованого Державним Рільничим Банком.

6. Представники українського громадянства закликають увесь український загал до відпору нових кольонізаційних намагань та взивають наше селянство видержати на найважнішому відтинку боротьби за національне самозбереження, — отже на відтинку боротьби за належну йому землю на його Батьківщині.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

З приводу програмових тез проф. М. Рапацкого*)

Плянів виходу зі сліпої вулиці, в якій опинилося народнє господарство Польщі в наслідку затяжної крізи, було кілька, може й кільканацять. На програму дир. М. Рапацкого звертаємо окрему увагу поперше задля її прикмет, подруге саме тому, що видвигнено її на зїзді кооперації і, по передискутуванні, вона малаби стати програмою цілого великого відламу польського спілчанства; програму цю відтак малосяб. розпропаґовувати широко по цілій державі.

Нема сумніву, що й українським кооператорам пора виходити із свого вузенького стисло кооперативного круга заінтересовань; життя само почне від нас вимагати зайняття становища до проблєм цілого національного господарства. Дискусія над проєктом проф. Рапацкого — поки нема нашого власного подібного проєкту — може започаткувати і у нас такі розважання в державно-суспільному маштабі.

Проф. Рапацкі, як діяч споживчої кооперації, що працює одночасно на терені міста й села, має те »бене«, що не попадає в однобічність оборони інтересів якогось одного звання або якоїсь одної суспільної кляси (такою однобічністю хоріють дотеперішні пляни польських робітничо-соціялістичних чи хлопсько-людовецьких ґруп з одної сторони, та торговельно-промислових і великовласницьких з другої). Крім того, близький контакт з практичним господарським життям хоронить автора програми від спокус дешевої вічевої фразеольоґії, яку так часто стрічається, коли на господарські теми пишуть люди, які не мають звязку з живим економічним життям. »Тези« дир. Рапацкого є висновком з довшого теоретичного розважання над сучасним господарським положенням в Польщі; у цьому вступі до »тез« ми находимо ключ до докладнішого здозуміння їх самих.

Аналіза причин крізи в Польщі.

Провідною ниткою програми дир. Р-го є вимоги: 1. п л я н о в о с т и в господарці, 2. піднесення закупочної сили працюючого населення, шляхом с п р а в е д л и в о г о р о з д і л у випродукованих дібр між капіталом і працею з одного боку, а між містом і селом з другого. — Одна і друга вимога, як кожний бачить, взяті з арсеналу соціялістичних програм (хоч обидві вони нині вже стали такі популярні, що їх найдете в публікаціях усіх напрямків, навіть найбільш консерaвтивних). Тому не дивно, що ті

*) Самі тези начального директора польського союзу »Сполем« були поміщені в перекладі на українську мову в X. числі »Кооп. Республики. Просимо з ними ознайомитися перед читанням цієї статті. — Редакція.

голоси преси про плян дир. Рапацкого, які нам довелося читати, на загал характеризують програму, як один з напрямків модного тепер »п л я н і з м у«.

Перестудіювавши наперед авторову аналізу причин сучасної крізи, а відтак його проєкти направи, ми не можемо погодитися з многими думками автора. Правильною є передовсім сама діяґноза недуги капіталістичного устрою: капіталізм є побудований не на пляновій продукції для потреб суспільства, а кермується виключно погонею за зиском. Капіталіст не має на оці добра громадян, тільки інтереси свого капіталу. Всякі технічні поліпшення мають збільшувати зиски капіталіста, хочби навіть провадили до зменшення числа працюючих та їх заробітків. З того випливає підставова недуга капіталістичного ладу, в тому числі й польського: н е с п і в м і р н і с т ь н а б у в ч о ї с и л и ш и р о к и х м а с з п р о д у к ц і й н о ю з д і б н і с т ю п р о м и с л у і х л і б о р о б с т в а. В дальшій консеквенції приходять: брак збуту на вироблені добра, неповне використання продукційної здібности многих промислів, невикористання наявних в Польщі сирівців, обмежування продукції, безробіття, тіснота на селі і т. д.

З цим усім ми п о г о д ж у є м о с я, але мусимо додати: це все ще не всилі пояснити всіх причин лиха в П о л ь щ і. Аджеж господарське лихоліття в цій державі не йде лиш від того, що капіталізм експльоатує робітників, цебто ховає собі в кишеню завелику пайку суспільного доходу. До того, безсумніву прикрого, факту приходить ще другий: т у т є в е л и ч е з н і м а с и н а с е л е н н я, я к и х н і х т о н е е к с п л ь о а т у є, бо вони взагалі не працюють продуктивно; вони є н а д ч и с е л ь н і безробітні. Не мусимо прийняти аж максимальної цифри 6—7 міліонів надчислових робочих рук на селі, як дехто з фахівців підраховує; візьмім лише 5 міліонів і додаймо до того ще скромно яких два міліони безробітних зпоміж міського населення — то разом це зробить до 20% всього населення держави. Це очевидно катастрофічний стан, але причина його не лежить в самій лише анархічній та експлуатаційній системі капіталізму. Друге, дуже болюче місце польської економіки, це є н е с п і в м і р н і с т ь м і ж с у с п і л ь н и м і д о х о д о м і к о ш т о м п у б л и ч н о ї а д м і н і с т р а ц і ї. Бо ж у Польщі, при 28 міліярдах суспільного доходу (обчислення Калєцкого-Ляндауа за рік 1929 — між иншим сильно перебільшене) держава сама перед вибухом крізи забирала до свого бюджету понад 3 міліярди, а друге стільки поїдали територіяльні самовряди, торговельні, ремісничі й инші палати, адміністрація зетатизованих обезпечень і т. д.; — разом це робило близько 25% всього суспільного доходу; на культурні й господарські потреби населення з того поверталися самі мінімальні квоти. (Більше половини державного бюджету забирали військові потреби та внутрішня охорона, розташована під ріжними позиціями бюджету; решта ресортів, як відомо, носить більше консумційний, як продукційний характер; не богато ліпше стоїть справа в бюджетах самоврядувань). Не забуваймо преці, що напередодні

крізи припадало на душу населення (за атлясом Гікмана) в Польщі пересічно 63 долярів доходу, а в Злучених Державах Америки 702 долярів, тоді як видатки на військові цілі були в Польщі пересічно на голову такі самі, як в Злучених Державах (4,5 долярів в Злучених Державах, 4,3 доляри в Польщі)! Хіба при таких умовинах не мусіло прийти в Польщі до того, до чого справді прийшло, себто до павперизації краю, до зведення набувальної сили населення до веґетаційного рівня, а в слід за тим до загальмування розвитку промислу?

Ми ніяк не хотілиб, щоби нас хтось посудив, що ми збіраємося вибілювати капіталістичні круги в Польщі. Але, коли ходить серіозно про найдення виходу з тяжкої ситуації, то треба передовсім всесторонньо і строго науково розслідити причини існуючого лихого стану. Нічого не поможе втікати від деяких обєктивних фактів і робити так, начеб їх і не було. А таке враження мається, простудіювавши брошуру дир. М. Рапацкого, і це є її перша недостача.

Переобтяження суспільства Польщі видатакми на публичну адміністрацію не можна легковажити ще тим більше, що від часу вибуху крізи ці тягарі, замість зменшуватися, релятивно ще збільшилися. Бо, коли вірити підрахункам варшавського »Головного Статистичного Уряду«, то бюджет самої держави забирав у 1929 році 11,3% суспільного доходу, а в році 1933 вже 15%. (Це наслідок того, що корчення державного бюджету не дорівняло в темпі корченню доходів суспільства)*). При такому стані річей не дивниця, що в Польщі ще й досі не видко ознак поправи коньюнктури, мимо того, що є вже в Европі країни, які вважають у себе крізу зліквідованою (скандинавські держави, у великій мірі Анґлія).

У висліді цих наших розважань приходимо до висновку, що про яку небудь серіозну поправу господарського положення в Польщі не може бути мови без радикального зредуковання тягарів на удержання публично-правних орґанів. — На жаль, про цю справу в тезах дир. Рапацкого нема ані згадки.

Це перша поправка, яку треба зробити до його програмових тез.

Фундаменти нового ладу (програма »максімум«).

Переходимо до тих устроєвих реформ, якими, на думку дир. Рапацкого, можна буде успішно протиставитися неспівмірностям, що виникають з капіталістичної господарки. Як уже сказано, автор обвинувачує капіталістичну систему у двох головних гріхах (які пливуть з основного наставлення не на потреби суспільства, а на зиск): 1. безпляновість, 2. експльоатаційні тенденції. І відповідно до цього він хоче завести такі реформи, якіби: 1. вно-

*) „Mały Rocznik Statystyczny", 1936, st. 32.

сили в господарське життя елемент плянового кермування, 2. забезпечили більш рівномірний розділ суспільного доходу. Мети цієї він думає досягнути, переходячи еволюційно до такого господарського устрою, який би знав тільки 4 форми господарської диспозиції. Ці чотири форми булиби: 1. державні підприємства, 2. самоврядні, 3. кооперативні, 4. мішані (з усіх трьох попередніх елементів).

Так виходить як з тексту самих »тез«, так і з коментаря до нього. Що автор свідомо не допускає у свойому майбутньому устрою приватних (індивідуальних чи капіталістично-спілкових) підприємств, це видно з того, що, перечисливши названі 4 форми, він пише так:

„Musimy zdawać sobie sprawę z tego, że tego rodzaju program przebudowy, dążący do wprowadzenia w życie i porządnego administrowania przedsiębiorstwami mającemi na celu zaspokojenie potrzeb społeczeństwa, musi z natury rzeczy napotkać opór i trudności przy istniejących formach gospodarczych. Przed temi trudnościami nie można się cofać. Te trudności należy usuwać. I dlatego też tutaj musi już wkroczyć siła wyższa, siła państwa".

Значить, автор свідомий того, що те, чого він бажає, означає цілковиту революцію в господарських відносинах; не знаємо лише, чи він усвідомив собі, що введення цих реформ означає також ліквідацію усіх форм приватного підпринимання взагалі. Бо автор не подає, де малиби бути границі пропонованим реформам, тій повільній експропріяції підприємств; чиросходиться про всі взагалі форми капіталістичного підпринимання, чи тільки про деякі катеґорії, чи плян обіймає всі ділянки господарської діяльности (промисл, торгівлю, банківництво, асекурацію, транспорт, сільське господарство), чи лише деякі з них, далі — де є границя, для оцінки, чи підприємство вважається за капіталістичне, чи ні (себто, чи підпадає під експропріяцію, чи ні); врешті, що має статися з правом ініціятиви творення нових підприємств. — На ті всі питання не находимо відповіди. А справа надзвичайно важна, бо — остаточно — коли не буде вияснена, то йдучи по лінії тез проф. Рапацкого, можемо зайти безапеляційно в устрій 100%-ого етатизму. Від нього нас не врятує ані точка 2) про комунальні підприємства, ані точка 3) про підприємства кооперативні. Бо, що вартує кооперація без заґарантованого права вільної ініціятиви громадян до творення якого їм хочеться підприємства, кооперативного, спілкового, чи одиничного — про це ми прекрасно переконалися на прикладі С. С. С. Р.

Але — допустім навіть, що авторові вдалосяб нас переконати про те, що в його плянованому устрою буде громадянам свобода творити і провадити яке хочеться підприємство (пригадуємо, що автор згори застерігає для державної ініціятиви всі ділянки т. зв. публичної ужиточности, а це поняття дуже й дуже

розтяжиме...) — то як собі дир. Рапацкі уявляє корисне для суспільства функціонування тих кооперативних підприємств без необхідної коректури з боку конкуренції, хочби тим конкурентом мав бути і приватний підприємець, або й ціла їх плеяда?

Елімінація (виразна чи мовчазна) проф. Рапацкім з його майбутнього устрою вільної ініціятиви і свобідної конкуренції, як єдиного автоматичного контрольора діяльности так кооперативних і муніципальних, як рівнож етатизованих підприємств — це друга засаднича і дуже прикра прогалина в економічній конструкції провідника польської споживчої кооперації.

Думаємо, що не треба на цьому місці повторяти всіх доказів на те, що кооперація без свободи торгівлі і поза ладом вільної конкуренції — не є кооперацією, що скорше чи пізніше вона попадає в повну залежність від держави, дуже часто перебирає на себе неприродні для неї публично-правні функції і в результаті або гине, або розпливається в системі етатизму (відстрашуючий приклад для кооперації — в СССР і постійнийросклад і занепад кооперації в Італії та в Німеччині). Здається, не треба тут також пригадувати, що коли найсильніші теорет. голови кооперації, з Жідом і Туганом -Барановським на чолі, і осуджували нечисті методи капіталістичної конкуренції, то проте стояли твердо на лібералістичних засадах вільної господарської ініціятиви для всіх без ріжниці громадян (не тільки для кооператив — бо це не дасться відокремити) та свобідного чесного змагання з приватним комерційним світом, очевидно на рівних правах. Та все таки не можемо опертися спокусі приведення тут, за відомим французьким кооператором B. Lavergne'-ом отсих ґеніяльних по своїй бистроті і проникливости слів Пєра Прудона (підчеркнення наші):

»Тяжке завдання, що стоїть перед нами, не полягає у знищенні нинішних господарських сил, тільки у їх відповідному спрямовуванні. Не йде про те, щоби задержати діяння таких успішних господарських чинників, як: поділ праці, гуртова діяльність, конкуренція, кредит, врешті власність і свобода тільки навпаки, йде про те, аби їх задержати в силі, не дозволяючи їм при цьому бути шкідливими«.

І тому саме, що в формулі, скажемо жартом, »грубої чвірки« проф. Рапацкого може ховатися заперечення вільної ініціятиви для громадян взагалі (а вслід за тим de facto і для кооперації) — ми приневолені катеґорично і без надуми відкинути цю формулу в такому її вигляді; на її місце ми поставимо радше формулу Прудона, яка є рівночасно плятформою й усієї кооперації, обєднаної в Міжнародньому Кооперативному Союзі: »чесна конкуренція, свобода, власність« — з такими кавтелями, які їм унеможливлювалиб бути шкідливими«.

До тих засобів, що мають обтинати перерости свободи, власности і конкуренції — належать усі форми боротьби з кар-

телями, адміністративні заходи проти брудної конкуренції, соціяльне законодавство, фабрична інспекція, контроля цін, і — найсильніший з усіх засобів — повна свобода розвитку для кооперації, як найкращого ґаранта справедливих цін. Навпаки-ж, монополізація ким небудь сирівців, прим. заліза, вугля чи нафти, замикає фактично кооперації дорогу в ці виробничі ділянки, які залежні від цих сирівців.

А небезпека такої монополізації сирівців існує завше і то з боку найбільш небезпечного, коли не будуть точно очеркнені межі удержавлювання (точка 1. у чвірці проф. Рапацкого). Ми не є засадничі противники удержавлювання деяких ділянок, але воліли б, якби межі для експанзії етатизму були як найвужчі, точно означені та по можности не такі, якіб означали монополізацію цієї ділянки державою.

Памятаймо: монополі це найтяжчий ворог господарности!

Чи маємо приводити в память глибоку осторогу Е. Абрамовского? Він-же писав:

»І длятого ви повинні творити передусім нову людину, направду нову, це значить, не лиш з новими поняттями, але із новим сумлінням. Бо не канцелярії міністрів і префектів, але вона є володарем світа«. („Społeczne ideje").

Постуляти до негайного здійснення (програма »мінімум«).

З тою формулою можемо перейти до конкретних питань практичної польської дійсности, які підносить проф. М. Рапацкі.

Перша річ, на що треба звернути увагу, це проблєма піднесення консумційної сили населення. Проф. Рапацкі розвязує її правильно: треба піднести заробітки міського люду і доходи рільників. Але нас не вдоволяє чергування проєктованих ним заходів. Він каже: наперед підвишка платень в місті, а тоді прийде автоматично й збільшений рух з рільними продуктами, erґо зріст цін сільських продуктів. Ми думаємо інакше: по перше село ще не має вирівняних рахунків з містом з титулу »ножиць«. Чи можна пройти біля цієї квестії, не засипавши наперед діри, яка повстала в хліборобському бюджеті з вини упертости панів з картелів та їх могутніх протекторів? Всяку дискусію на цю тему вважаємо навіть зайвою.

Значить: в першу чергу потрібний дальший натиск (з боку тих, що мають як і чим тиснути) — в напрямі стулення ножиць. (Вони ще нині, мимо деякої звишки цін збіжа, дуже розступлені). Крім натиску тут буде дуже помічним засобом — розвязання усіх картелів (без винятку) та дбання про те, щоби вони не могли відроджуватися в закаптурених формах. (Ця вимога є в »тезах«, тільки трохи на дальшому пляні).

При допомозі тих заходів бувби — коштом великого промислу і взагалі капіталістичної верстви — зроблений перший крок до відроблення страшної кривди, яку поносить село. Це, а разом

з тим також зменшення тягарів на річ публичної адміністрації увіллє трохи нової крови у заціпенілий орґанізм хліборобства. Це збільшить закуп промислових виробів і в результаті створить конюнктуру, при якій можна буде зробити дальшу операцію: подбати про підвищення платень людей по містах: в промислі та в приватних установах. Очевидно, річчю держави і громад булоби добре глядіти, щоби підприємці не захотіли цього свого нового видатку перекинути на консумента, шляхом збільшення цін.

Рівночасно, як це слушно пропонує проф. Рапацкі, мусілаб іти радикальна парцеляція великої земельної, приватної і державної посілости. Очевидно, це вже додаємо ми — треба згори виключити яку небудь кольонізацію немісцевим, спроваджуваним елєментам. Але на таку акцію потрібні деякі гроші (хочби у формі довгоречинцевого кредиту); автор не подає, звідкіль ці гроші узяти.

Вповні годмося з такими дальшими практичними пропозиціями автора, як законне скорочення дня праці до 36—40 годин тижнево (з метою уділення праці безробітним); примусові емеритури на старість робітникам; заборона праці дітей і обмеження фізичної праці жінок; публичні роботи і то не лиш по містах, (а й по селах (лиш не шарваркові!), і то по можности такі роботи, які дають негайні господарські користи; (очевидно, — навчені гірким досвідом, ставимо зараз і тут вимогу, щоб до тих робіт брався елємент місцевий, а не спроваджений та щоби не робилося тут »меншестевої« політики); розбудова кооператив усіх видів (тільки, ради Бога, не »згори«, не старостврами та їх референтами, як це вже у нас пробувалося робити, наражуючи лише публичні каси на даремні грошеві витрати); врешті, з важніших вимог, постулят заведення мінімум і максімум доходу, який може мати громадянин, і вище якого конфіскується вся надвишка у 100%-ах.

Зате вважаємо рішучо помилковою вимогу заведення монополю закордонної торгівлі (експорту та імпорту), хочби навіть у руках »суспільного підприємства мішаного характеру під доглядом держави«, — так, як боїмося, як вогню, всякого монополю (хочби навіть кооперативного!), знаючи, що він веде тільки до експлоатації громадян, при повнім збюрократизуванні апарату. Пора вже дати спокій »Внєшторґам« — доволі з них тих тріюмфів, які вони вже придбали. В Европі люди вже не тільки перестали думати про монополі в заграничній торгівлі, а навпаки, починають уже ліквідувати континґенти й стинати митні барієри. Треба йти з поступом, а не, навпаки, вертати взад, на пройдений уже, невеселої памяти, шлях.

Правда, ця вимога проф. Рап-ого випливає консеквентно з його засадничого наставлення проти свободи торгівлі й взагалі господарської діяльности, одначе ми її відкидаємо враз зі засадничою тезою. (Додамо, що вимога проф. Рапацкого стоїть у колізії з засадничою лінією Міжнар. Кооп. Союзу, яка консеквентно вимагала завжди вільної виміни дібр між державами).

Вкінці про проєкт випуску »т о в а р о в и х б о н і в«, які мали б відіграти ролю того ведра води, що його вливається в засохлу водну помпу, на те, аби вона почала наново нормально функціонувати. З випуску бонів мала би держава: а) уділювати приватним підприємствам (поки вони існують) кредитів на підвищення платень персоналові й б) фінансувати більші публичні роботи. Признаємося, що в цій справі не маємо рішучої думки: ні сяк, ні так. На всякий однак випадок якогось особливого чуда від випуску бонів надіятися трудно; вони, певна річ, могли б на якийсь час оживити рух, представляючи собою активізацію майбутнього суспільного доходу, але щоби могли зробити переворот у конюнктурі, без рівночасного вжиття інших реформ — на це надіятися трудно.

Зате, коли ми вже є при валютарно-грошевих справах, то мусимо піднести справу довгів з часу перед крізою. Ми не думаємо, що справа остаточно полагоджена, зокрема що торкається рільничих довгів, відомими »віддовженевими« декретами. Добре, що тепер ще діє каренційна доба що до особистих довгів, а мораторія від гипотечних довгів, але недовго і каренція скінчиться. Виявиться — це твердимо катеґорично на основі знання відносин, — що рат, на довжні капітали не буде з чого платити. Обниження старих довжних квот, принаймні зперед 1930 року, стане настирливою необхідністю — якщо до того часу не вирівняються шанси рільництва зі шансами инших професій (через звишку цін рільних плодів, при незмінній висоті всіх инших цін). Вимогу переоцінки передкрізових довгів треба висунути теж на видне місце, коли укладається плян виходу з кризи. Консеквентне дефляційне становище уряду в Польщі робить цю вимогу щораз більш актуальною.

(Поминення в програмі проф. Рапацкого взагалі квестії валюти, як також кредитових проблєм є теж одною з її слабих місць).

Програмові тези проф. Рапацкого мають, побіч своїх безсумнівних вальорів, також деякі прогалини, які повинна доповнити дискусія, і деякі хибні засадничі вимоги, які дискусія повинна скориґувати. 20. X. 1936. **К. Коберський.**

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Як народжувався український кооперативний рух в Галичині*)

Серед дослідників історії спілчанства є два розбіжні погляди на те, відки її починати. Одні стоять на тому, що кооперативна спілка, це результат новітньої капіталістичної доби, овоч індустріялизму, інші шуакють традиції спілчанства далеко в віках

*) Реферат виголошений на кооперативному святі у Львові дня 4. жовтня 1936 р.

і первісних суспільних організаціях[1]). Похибку роблять ці другі в тому, що всяку прадавню спільноту намагаються ввести в кооперативну традицію, зараховуючи сюди теж давні громадські спільноти земельні, лісові, деякі установи цехового устрою і т. п., забуваючи, що багатьом із них, крім инших, бракує хочби основного кооперативного елєменту — добровільности, що це були орґанізації більше чи менше примусові. Знову ж дослідники першого напрямку занадто вже легковажать історичну моральну основу суспільно-національних середовищ, на яких виростав і розвивався модерний кооперативний рух. Тимчасом добре знаємо, що й досі є краї й народи, є навіть у поодиноких краях околиці, де кооперативний рух росте, а є й такі, де він тяжко приймається, хоч їх матеріяльний розвиток приняв уже наймодерніші форми продукції, хоч нужда опановує там широкі верстви населення, але ні воно само не проявляє охоти до господарської самодопомоги, а ще тяжче насадити йому ззовні якісь добровільні орґанізації для порятунку в біді.

Бо не всюди однаково збереглася в національній культурі традиція суспільної господарської самодопомоги; де така традиція була, де ще заціліли прадавні установи господарської самодіяльности й самопомочі, там скорше приймався й новітній кооперативний рух. Виростаючи на живій суспільно-господарській традиції народнього спілчанства, модерний кооперативний рух найшов у ній міцну моральну підставу, нераз лише матеріяльно уформулював і досконалив її ззовні.

Тому приміром годі назвати національною зарозумілістю істориків чеської кооперації, коли вони приводять доказовий матеріял, що щадниці й кооперативи появились у Чехословаччині раніше, як де инде. Історики кооперації инших і несловянських народів стараються теж сягнути як найдальше в глибину рідної історії, шукаючи в ній за моральними джерелами, за духовою підставою їх новітнього кооперативного руху, відгребують з історії рідної культури всякі прадавні форми людського співжиття

[1]) М. і. до прихильників того другого напрямку належить старий друг української кооперації проф. Тотоміянц. Кооперативну організацію вважає він такою давною, як само людство. До тієї справи вертає він часто у своїх питаннях, і от недавно в »Кооперативній Республиці« (травень 1936) посвятив він цьому питанню згадку в статті »Кооперативний огляд за 1935 рік«. Каже він там, що кооперативна організація в прадавнині була такою звичайною річчю, що історіописателі навіть її зовсім не згадували, або дуже рідко. Стара історія, це історія воєн, а не обичаїв та їхнього влаштування. Мимо того ми тепер знаємо, що у Вавилоні існували арендні кооперативи, що у Вірменії аж до нових часів заховалися спільні молочарні, ведені жінками, що нинішні кооперативні молочарні Італії й Швайцарії мали своїх попередниць у середновіччу, що земельні, пасовискові та лісові спільноти (громади, товариства) — це були старі ґерманські установи, що словянська задруга не зникла зовсім ще й нині, що примітивні рибальські, мисливські артілі існували не тільки у давній Росії, але й у інших країнах.

й співпраці, які бувало й пригасали в часах розпаношеної суспільної чи національно політичної неволі, але відроджувалися знова й то власне тоді, коли матеріяльний тиск модерного капіталізму доводив до розпуки, коли опадали всякі надії на зовнішну поміч від немічної, в декого й чужої держави, чи богатих доброчинців.

Тоді зявлялися добровільні самопомічні господарські орґанізації, часто відрухово, стихійно. Форми тих орґанізацій у всіх народів бувають подібні, хоч на початку рідко виникають вони із взаїмних впливів. Не так приклад чужини родить їх, як власна потреба, а помагає звичайно відроджувана традиція. Подібність їх походить з подібности господарсько-суспільних відносин. Згодом пізнають вони себе взаїмно й досконаляться, встановлюючи спільні міжнаціональні принципи поодиноких видів кооператив.

Кооперативний рух кожного народу має звичайно в собі якісь специфічні прикмети, які випливають не лише зі своєрідних господарських, політичних обставин. Національне пятно коопераціям народів надає теж власне їх прадавна традиція, духова цінність, що склалася в основу національно-кооперативного руху. Культ тієї цінности збогачує національно-кооперативну ідеольоґію, дає силу й матеріяльному розвиткові.

Такий підхід конечний і в історії української кооперації, що появляється на самому початку другої половини XIX ст., коли полегчали суспільні й політичні відносини народу з одного боку, і коли стали вдаряти в національний орґанізм перші хвилі модерного капіталізму — з другого. Український кооперативний рух виростав з відродженого в нових суспільно-політичних і господарських умовах народнього спілчанства. По нього сягнули народні провідники, як по самооборонний засіб.

Після літературного відродження й пробудження політичної думки, прийшла черга на суспільно-господарське відродження. Сили національного господарства були дрібні і розпорошені. Лише змобілізовані й обєднані могли протиставитися противним хвилям.

Довголітня політична неволя розбила український нарід суспільно й економічно. Касування підданства-кріпацтва (1848 і 1861 р.) на українських землях було політичним рахунком австрійського й московського уряду. Визволене селянство мало підперти захитані престоли. Та було воно кволе економічно. Землі дістало мало, менше навіть, як мало перед знесенням особистої неволі. Про те, щоб піднести селянство й вчинити з нього повновартісних громадян, чужі уряди не думали. Инші українські суспільні освічені верстви, ті, що надавалися б до політичного й господарського проводу пропали для нації в добі неволі, деінеде заціліли їх рештки й то значно віддалені від народніх мас. Найближче ще до тих мас, що зберегли в свойому лоні національні цінности для воскресення: трохи землі, мову, традицію, пісню — стояло в Галичині духовенство, на Наддніпрянщині потомки ко-

зацтва, що в своїй масі стало селянським станом і лише останки українського старшинства.

Українське національне відродження почалося на ґрунті традиції села. На перешкоді його орґанічного розвитку стало місто, що під чужою владою втратило богато національного характеру; а ще більше стало відчужуватися воно, як уряди відчинили в ньому брами для міжнародного капіталу. Тому не лише в відродженому українському письменстві і в новітній українській політичній думці, але в українському господарському відродженні домінує сільський характер.

Українське господарське відродження на всіх землях прибрало, в однаково важких, хоч дещо відмінних суспільно-політичних і господарських умовинах, стихійно характер національної самодіяльности, орґанічної самооборони і то проти наступу з двох боків, від національного й соціяльного противника. Такі обставини й окреслили спеціяльний характер українського кооперативного руху.

В першому відрусі господарської самооборони ростуть громадські шпихлірі, церковні й инші брацтва, брацькі щадниці й крамниці — в Галичині, а на В. Україні супряги, орендні спілки, хліборобські артілі й т. п. В нових умовах й потребах воскресають ріжнородні форми народнього спілчанства. Відродився дух громадської солідарности, ослаблений сильно віковою суспільною й політичною неволею, чинниками, що все анархізують підбитих, підчинених.

В підручниках історії української кооперації замало звертається уваги на взаїмні впливи наддніпрянського й галицького українського кооперативного руху, а вони впливали на себе, й згодом на кілька літ перед війною били одним живчиком. Звязок той в українському кооперативному русі існував не менший, як у письменстві. Инша методольоґічна підстава, на яку вказано вище, зможе, при глибших дослідах початків нашого кооперативного руху, той звязок ясніше вивести.

На самий початок історії української кооперації кладеться звичайно харківське споживче товариство, що репрезентувало на Україні інтереси російські.

Шукати в тому товаристві свідомих Українців богато не поможе. Це буф факт звязаний з Україною лише територіяльно. Правда, звідти міг бути вплив і на київське споживче товариство, що повстало майже одночасно (1868 р.) й обєднувало більше українського елєменту, дальше на Миколаїв, Херсон і т. д. Значіння тих перших споживчих товариств на Україні підносить хіба лише факт, що їх провідники мали безпосередний звязок з анґлійським кооперативним рухом, чи радше знали вони про нього не багато з літератури, тоді ще бідненької, як і бідненький ще був той рух і в самій Анґлії взагалі (в 60-их роках).

Констатування того ніби раннього звязку нашої кооперації з англійською й виникаюче з того перебільшування чужого впливу склалося на те, що харківське споживче т-во й його ініціяторів неслушно висувається наперед.

Вдоволилася тим теж більшість дослідників і над початками українського кооперативного руху, над спонуками і обставинами, що викликали його, надто не розводилася. Тому й замало прим. посвячено уваги от хочби сучасному Сокиринському т-ву Грицька Галагана, »т и п о в о м у«, як каже П. Височанський, для початкової доби. Мало хто згадує ширше про инші сільські кредитові товариства й хліборобські артілі на Україні, головно на Лівобережжі, що »виникали в нас стихійно й своєрідно« раніше від харківського товариства, як підтверджує тойже самий Височанський. Але чи не вони-то повернули богатьох наших хлопоманів-народовців у послідовних соціяльних діячів, збагачуючи їх сентиментальне українство позитивними постулятами праці серед народу. Оці питання ждуть ще, щоб на них ширше відповісти.

Але перейдім до початків історії новітнього спілчанського руху в Галичині.

Австрійське правительство, касуючи підаднство 1848 р. й передаючи дрібні пiдданські наділи селянству на власність (1859 р. біля 27% селянських господарств не мало більше як два морґи землі, а біля 70% не більше 5 морґів), скоро навіть завагалося, чи не занадто поступилося в користь селянства, а на шкоду доміній. І тому, повертаючи на яких 20 літ по революційних часах »весни народів« знов до реакційно-абсолютного правління, завернув теж австрійський уряд і в соціяльних справах. Позбавив селянство спільних від правіків лісів і пасовиськ. Розпучлива була оборона своїх відвічних прав селянством і скінчилася для нього невдачою. Хоч здвиг і солідарність селянства були тоді ,можна сказати, незвичайні. Та провід збентежений і, хоч жертвенний в богатьох випадках, — в більшости був непідготований до боротьби за ліси і пасовиська. Бо провід був невеличкий, та своїм призванням перешкоджений, щоб анґажуватися в радикальніші соціяльні виступи; ризикували лише одиниці. (Ще в 70-тих роках нарахував у нас Навроцький біля 5.000 інтеліґенції в великій перевазі духовної на 2.311.909 душ всеї української людности в Галичині тоді, коли Поляки в тому самому часі мали біля 38.000 інтеліґенції без духовенства на таку саму кількість своєї людности).

По довоглітніх війнах і політичних невдачах під кінець 60-их років наступив зворот на ліпше в історії наддунайської держави, а в національному господарстві настали навіть часи небувалої »просперіти«. Ліберальна економічна політика уряду стала виповнювати випорожнілий державний скарб, не вимагала з його боку ніяких видатків на господарські справи громадян. Вони без ніякої інтервенції з боку держави мали підлягати »природним законам« змагань економічно сильніших зі слабшими. 1868 р. стали обовязувати в Галичині два знаменні закони: про вільний оборот землею й про кредитову вільність. Селянські господарства стали ще скорше розпадатися й переходити в чужі руки спекулянтів, ліцитуватися щораз частіше без стриму за дрібні довги, часто за горівку й за лихварські проценти.

На наслідки тієї »просперіти«: — неймовірних спекуляцій державних доставців, підприємців будови залізниць і ин. надужить

під проводом державних ґарантій — не треба було довго ждати. 1873 р. наступив наглий крах, що виник з перелому в капіталістичному розвитку світа взагалі й крізою починав цикль чергової депресії.

В Австрії дався він передовсім відчути. Відчула його й Галичина й українське селянство. Змушене вже раніше до інтенсивнішої грошевої господарки підвищеними податками, цінами за дрова й пашу, за промислову тандиту, що її підвезла залізниця, а заніс на село жидівський посередник, село застогнало, як нагло ціни за його продукти впали, як прийшлося звертати затягнені легкодушно позички та борги в коршмі.

Богато тоді випродало село землі — в неї тоді льокували свої непевної вартости капітали лихварі найбільше в тих роках. Село, випродуючи на сплату всяких зобовязань земні плоди далеко поза міру потреби власного господарства, стягнуло на себе в початках 70-тих років пошести тифу, сліпоти й ін. в наслідок недоїдання.

Були це роки великого упадку й пригноблення в Галичині, але й тоді саме почали кільчитися зародки відруху самооборони, свіжих сил, що двигнули галицьких Українців на нові стежки.

Першим відрухом цієї самооборони була акція українського духовенства за тверезістю, перша широко закроєна свідома спроба масової орґанізації селянства. Гасла тієї акції, гомінкої й дуже зненавидженої та поборюваної противними соціяльними чинниками (»молися, трезвися, трудися«, »хрест поборов підданство, поборе й піянство«) бувають в нас нагадувані з насмішкою й легковаженням, як замало енерґійний і пасивний засіб у боротьбі. Та це велике непорозуміння, бо самі зверхні прояви тієї акції — масові присяги, численні формальні селянські орґанізації, многотисячні повітові маніфестації зактивізували українські маси й усе громадянство в Галичині. А слідом за тим пішли позитивні наслідки: громадські шпихлірі, братські каси, крамниці. Про їх орґанізацію й розвиток так мало залишилося записаних слідів, що дехто вагається зачислювати їх у початки нашої господарської самодіяльности.

Та пояснити це можна дійсно тільки тим, що мало про них знаємо. Не знаємо, прим., зовсім досі, як виглядали статути й заложені на них позичкові каси о. Сілецького, одного з перших членів »Просвіти« зараз у першому, чи другому році її заложення (1868 чи 1869). На засіданні виділу Т-ва »Просвіта« від перших років обговорюється справи орґанізації кас і взагалі господарських орґанізацій самодопомоги, в 1874 р. Т-во »Просвіта« видрукувало взори статутів і діловодства »зарібково-господарських спілок« відповідно до закону 1873 р., на якому в нас опирався кооперативний рух до війни. »Просвіта« друкувала в тому самому році в десятках тисяч примірників книжочки о. Качали: »Що нас губить, а що нам помочи може« з поясненнями, як закладати громадські шпихлірі й позичкові каси, та Володимира Барвінського: »Вексель і лихва наша біда«, де говорилося про те,

як люди мають ратуватися від лихварських рук і векслевих довгів, та як можна хоронити їх маєтки від заглади«.

Не стрічаємо в перших починах господарської самодопомоги галицьких Українців якихсь виразних слідів знайомства з західно-європейською кооперацією, але бачимо дуже подібні прояви господарської самооборони й самодопомоги, як в першій половині 19. ст. в Англії й в тому самому майже часі, хіба на кілька лише літ раніше подібні дуже до наших і в подібній атмосфері спроби Райфайзена. З тих самих спонук — повстали такі самі форми орґанізацій, шукання й помилки.

Не згадуємо тут ширше сумної історії двох найстарших галицьких установ т. зв. »Рустикального Банку« й »Общого рольничо-кредитового заведенія«, які засновані були (перший 1867, друге 1878 р.) з метою достарчити здорового кредиту селянам і рятувати їх з лихаврських рук. По них залишилася сумна память. Вони підпали під чужий вплив і самі сталися жертвами лихви. Посіяли вони лише серед населення зневіру й впали 1883 року.

Скільки повстало, як розвивалися, як падали ті наші дуже численні громадські каси, шпихлірі і крамниці в 60-их і 70-их, читальняні від 80-их років до війни, дуже мало покищо знаємо.

А були в них методи й принціпи, що вдержували деякі з них довго при життю, довели до поважних господарських осягів. Багато з них, заснованих на своєрідних основах, ввійшли відтак у 90-і роки в кооперативну орґанізацію, вже формально-правно розбудовану з тих власне своєрідних орґанізацій. (К. б.).

І. Витанович.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ

Вмішування держави в кооперативну орґанізацію

Вже коло половини минулого століття визначний англійський соціольоґ Герберт Спенсер предсказав у свойому творі »Надходяче невільництво« темні сторінки державного соціялізму або державного комунізму та остерігав перед ними. Вони мусілиб на його думку довести до нової форми рабства.

Події останніх часів потверджують пророцтва Спенсера і то способом як найбільш переконуючим. Вмішування урядів в господарське життя у многих державах переступило границі потреби й розуму. Майже всі уряди тепер є охоплені течією т. зв. плянового господарства. Та при цьому забувається, що »плянування« з гори веде до державного первенства і помножує і так уже численну бюрократію. При такому нахилі до удержавнювання, що його можна бачити особливо в тих державах, які злі-

квідували в себе демократію, саме в Росії, Німеччині та Італії, забувається вповні, що плянове господарство це стара річ, що її практикується вже здавна і то не з гори, по бюрократичному, а з низу вгору, демократичним шляхом, саме через кооперативну орґанізацію. Таке плянове господарство, краще — кооперативне господарство не коштує нічого ані громадянина, ані державу, ані не ограблює нікого зі свободи. Навпаки, поширення державного соціялізму чи державного комунізму веде до втрати політичної й господарської свободи населення та до того спинює правильний розвиток кооперації. Кооперація в останньому часі потерпіла сильно від урядового вмішування в її роботу, іноді навіть напевно »прихильного«, і то не лиш в Росії, Італії, Німеччині й Австрії, але й у балканських країнах. Деякі уряди названих держав, як прим. австрійський та болгарський зрозуміли недоцільність урядового вмішування в кооперацію та повернули кооперативам їх незалежність. Інші, прим. італійський, очевидно намагаються узгіднити кооперацію з корпоративною державою, яка є новим виданням державного соціялізму. Навпаки ж, в совітській Росії, не дивлячись на запевнення деяких її представників про їх любов до кооперації (сам Сталін заявив, що кооперація це »головна вулиця« до соціялізму) — іде процес проковтування кооперації державою. Деякі форми кооперації, як напр. кредитові кооперативи, счезли зараз на початку большевицької ери. Хліборобські кооперативи переведено в загальні рямці колгоспів, цебто колєктивних господарств, залежних від влади. І нарешті декретом з 29. вересня 1935, за підписами Сталіна й Молотова, знищено споживчі кооперативи у 750 містах СССР. Їх величезне майно у фабриках, полях і т. д. перебрала державна торгівля, яка від тепер є в місті монополістом. Що на це кажуть деякі англійські і французькі кооператори, які представляють Росію як ельдорадо кооперації?

Вправді совєти покищо ще не рухають сільських споживчих кооператив, але яку ж то матеріяльну вартість і силу представляють дрібні і часто зі стратою працюючі сільські споживчі крамниці, до того розкинені по безчисленних селах совітського союзу?

Навіть совітська бюрократія ще не розрослася на стільки, щоби могла взяти у свої руки ще й сільську торгівлю; навіть комуністична диктатура не розпоряжає ще тимчасом такими силами, щоби могла установити на селах державну торгівлю, якаби працювала без втрати.

Хоча декрет совітської влади критикує також орґанізацію сільських споживчих кооператив, то покищо він зносить тільки міські спож. кооперативи, а це тому, бо на нашу думку сільські ще не конкурували з державними крамницями, але кооперативні — так і тому їм стояли в дорозі.

Ми наведемо один цитат з декрету, який для многих є неожиданим і сензаційним, хоч він є льоґічним продовженням постійно ростучих змагань до удержавнювання:

»Структура орґанізації »Центросоюзу« та округових союзів, їхні методи праці є невистарчаючі для того, щоби сповняти великі й складні завдання, які виникають через зміни в торгівлі, як у місті, так і на селі. Вже від двох літ постачання товарів робітникам в усіх великих фабриках та в цілих промислах робиться не через кооперацію, а О. Р. С. (фабричні склади), які вступили на місце кооперативних орґанізацій. В томуж часі система державного товаропостачання (народній комісаріят торговлі) розрослася нечувано і прибрала значіння серед міського населення. Тому, що кооперація не могла уже відзискати свого попереднього становища у містах, не поправилася її роля також на селі, де вона є головним розпредільцем промислових продуктів та становить посереднє звено між державою й селом«.

З дальших рядків декрету[1]) видно, що мають бути знесені не лише міські споживчі кооперативи, але що й господарська діяльність московського Центросоюзу підлягла обмеженню, зводячись від тепер лише до духового керівництва життям сільських споживчих кооператив.

Так сумно для кооперації й кооператорів кінчається міт »про велику симпатію« російських комуністів до кооперації. Специфічно совєтистична кооператива, що мала у многих кооператорів стільки прихильників, які їй стільки вибачали, покладаючи надії на її поправу, веде врешті решт до знищення кооперативної орґанізації, подібно, як свого часу відкинула від керовництва усіх правдивих кооператорів. **В. Тотоміанц.**

СТОРІНКА ЧИТАЧА

За прадідівську кервавицю...

В останніх часах жидівська преса счинила великий рух з приводу антисемітського настрою тут на З. У. З. Перед веде жидівська »Хвіля«; вона ще тому кілька місяців назад легковажила деякі випадки, що мали місце в поодиноких повітах — мовляв „wzrostem nacjonalizmu ukraińskiego niech się troszczy rząd" — однак тепер настала зміна настроїв і поглядів цих редакторів. Вони мабуть почали розуміти, що це не »вибрики« кількох осіб, лиш таки стихійна, завзята боротьба українського села з визискувачами.

І звідци походить той алярм жидівської преси, щоб понизити перед світом український нарід, не вказуючи п і д л о ж а, на якім зростають ці бунти. Придивімся блище тому ґрунтові, що є так пригожим для ненависти українського селянина до жидівства. Чи це ненависть расова, чи може інша.

---

[1]) Декрет в цілости був видрукований в »Кооп. Республ. за грудень 1935.

Українське село призвичаїлося годувати з давен давна чужинців — ну і тим самим Жидів. Вони преспокійно жирували на тілі нашого селянина, а як була нагода, то вміли кермувати господарським життям і приказувати.

Історія наша занотовує цілий ряд фактів, що майже в кожнім селі був Жид, який шинкував, торгував, а всі двори, як не були власністю Жидів — то принайменше мали їх за дорадників. І коли селянин мав що купити, чи продати — це все мусів полагодити в Жида, який самовільно означував ціни — бо не було надрядного чинника, який би стояв на сторожі справедливости й реґулював ціни. Вже навіть по війні, коли ще не було кооператив по селах, то Жиди брали продукт за безцін. За часів панщини то навіть релігійне життя лежало в їх руках, бо вони тримали ключі від церков.

Наша кооперація вказала шлях визволення українського селянина від визиску: дала йому в руки важний засіб боротьби — самопевність (бо селянин не вірив, що він може торгувати). Ця самопевність є розгоновою силою всего кооперативного життя села, вона вщіпила пошану до проводу — і це все складається на то, що наше село обходиться без визискувачів і само поволі береться до торговлі.

Жиди бачать, що вже нема в них сили спинити цей рух — не ставлять опору, лиш шукають іншого виходу, іншого рятунку. Всі, гейби на приказ купують тепер землю — мовляв з неї мене не виженуть. І є вже такі села, де до 200, 300 морґів землі знаходиться в жидівських руках. Чи це, що наші предки колись в поті чола тисячами літ здобували, всю свою силу й здоровля вкладали, сотками літ обороняли перед наїздниками-варварами й міліони голов клало в обороні її на те тільки, щоб в теперішніх часах, в часах кризи віддавати за марний гріш чужим людям?

Чи тоді, коли наш селянин бється з недостатками, коли грозить йому дідівська торба внаслідок роздрібнення його ґрунту — ми можемо дивитися на це з заложеними руками?

Кожне село повинно творити одну кооперативну родину й спільними силами не допускати, щоб прадідівська земля переходила в руки чужинців-ворогів. Коли не можна знайти купця, тоді громада кооперативно повинна відкупити.

Бо коли ми відразу не поставимо якогось опору — коли ще є час і коли ще можна зробити так, тоді будемо боротися ще з більшим ярмом, з якого не легко буде нам визволитися.

Тому кооперативною дорогою спішім на поміч українському селянинові й не даймо йому грузнути у ще більше багно.

В. Оренчук.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

Централі молочарських кооперативів в Польщі в 1935 році. (За »Спільнотою Праці«). Молочарські кооперативи в Польщі згуртовані в 4-ох ревізійних, та в 6-ти господарських союзах. З цих останніх 3 є польські, 2 німецькі й 1 український (Маслосоюз). Усі польські належать до Союзу Рільничих і Зарібково-господарських Кооператив у Варшаві.

Територіяльне розміщення тих господарських централь видне з картоґрами, поданої нижче. На терені західних воєвідств діють 3 централі (1 польська та 2 німецькі), в центральних та східних 1 польська, в південно-східних дві: польська й українська (підч. 3).

Є характеристичні структуральні ріжниці поміж цими централями. Централі, що працюють в південних воєвідствах, мають численні відміни, тоді як инші або не мають зовсім відділів, або лиш нечисленні.

Найбільше відділів мав Маслосоюз, бо 11, краківський »Малопольський Союз« мав їх 8. Розміщення відділів Маслосоюзу було: Стрий, Станиславів, Перемишль, Самбір, Коломия, Дрогобич, Тернопіль, Луцьк, Чортків, Катовиці, Бєльсько. Відділи »Малопольського«: Львів, Станиславів, Тернопіль, Катовиці, Бєльско, Сосновєц, Закопане, Криниця. На мапці, яку подаємо нижче за »Спільнотою« пропущено літнискові крамниці »Маслосоюзу«.

Оборот молочарських централь 1935 р.:

Централі	Прихід товарів: Загально	Прихід товарів, в тім: власної продукції	Прихід товарів, в тім: куплені від кооператив	Продаж товарів: Загально	Продаж товарів, в тім: продано кооперативам	Продаж товарів, в тім: вивіз за границю
	в тисячах злотих					
Варшава — Союз Молочарських і Яйчарських Кооператив . .	12455	—	7697	13192	417	1739
Познань — Господарський Союз Молочарських Кооператив . .	9201	—	5573	9557	118	2802
Львів — Маслосоюз	8415	395	6705	9302	235	1407
Краків — Малопольський Молочарський Союз	5602	37	4534	6089	126	1831
Познань — Молочарська Централя (Molkerei-Zentrale)	5126	—	4910	5126	—	3479[2]
Ґрудзьондз — „Спулдзельня Експортова масла на Поможу“. .	3838	—	3838	4073	40	2536
Разом . .	44637	432	33257	47339	936	13794

На терені південних воєвідств — так пише автор статті у »Спільноті Праці«, п. Б. Москалік — можна завважити деякого роду конкуренцію між кооперативами польськими й українськими; це відбивається теж і на праці торговельних централь.

Одним зі способів збуту продуктів є удержування централями власних крамниць. Напр. Союз молочарських і яйчарських кооператив у Варшаві мав на кінець 1934 року 34 крамниці, з того 15 у Варшаві. В тому ж часі Малопольський Молоч. Союз мав 28 крамниць, розкинених по містах і кліматичних стаціях південних воєвідств. Маслосоюз в тому ж році мав 37 крамниць).

В роботі торговельних централь були два головні ділянки праці: 1. відбір масла та інших продуктів від кооператив і перепродаж їх на внутрішніх та заграничних ринках; 2. постачання кооперативам приладдя і машин, ураз з інструкторською діяльністю. Одначе домінує перший напрямок[1]).

В долученій табличці схарактеризовано діяльність централь в 1935 році. З чисел таблиці бачимо, що вивіз за границю становив 30 проц. всіх оборотів усіх централь вкупі взятих, доходячи в німецьких централях до 60—65 проц. всіх оборотів. На це впливало з одного боку їх положення в поблизу західної границі Польщі, а з другої знайомість з ринком в Німеччині та в місті Данціґу. — Польські і українська централі в значній мірі спирали свої обороти на внутрішньому ринкові.

Виклади на економічні й кооперативні теми. Товариство Українських Кооператорів приступило до улаштування викладів на економічні та кооперативні теми, для своїх членів і впроваджених гостей. Кожного місяця відбуватиметься пересічно 3 виклади, протягом першого тижня в місяці. Першими викладами були: 1. Дня 31 жовтня, виклад інж.

[1]) В польських союзах; в Маслосоюзі обі ділянки однаково розвинені. — Редакція »К. Р.«.

[2]) Вже з експортовою премією.

Юліяна Павликовського: Роля кооперації в державному будівництві на Великій Україні. 2. Дня 3 листопада, виклад редактора д-ра Карла Коберського: Плянова господарка. 3. Дня 6 листопада, виклад сенатора дир. Остапа Луцького: Кооперативний і приватницький світогляд. Виклади відбуватимуться в салі »Бесіди« при вул. Рутовського ч. 22, початок о год. 18-ій вечером. Вступ за добровільними датками.

СЕРЕД КНИГ

»ТРЕБА ШУКАТИ ДОРОГИ ДЛЯ ВИХОДУ«.

Такий заголовок дав своїй праці, присвяченій аналізі економічної крізи сьогоднішних часів один з визначних економістів сучасної Польщі проф. Станислав Ґрабскі. Ясність та приступність стилю, послідовне арґументовання поодиноких думок, які взяті разом творять самі для себе одну замкнену цілість — це все, що від першої до останньої сторінки звертає і приковує увагу читача.

Сам факт поставлення того рода питання: »де причина крізи та в який спосіб побідно з неї видобутися?!«, повинен зацікавити кожного. »Треба шукати дороги до виходу!« — каже автор на початку своїх розважань і дає свою розвязку тієї пекучої справи, розвязку, від котрої після його думки буде залежати початок нової ери господарського добробуту держави. З деякими цікавими думками вище згаданої праці проф. Ст. Ґрабского хочемо познайомити ширший загал.

За вихідну точку із сьогоднішної крізи вважає проф. Ґрабскі збільшення грошевих капіталів громадянства, яке зможе викликати оживлення підприємчивости і мати вплив на оформлення будучої конструктивної, економічної політики урядових чинників. Коли цілу справу поставити на такій теоретичній площині розумування, то дотеперішня дефляційна політика, яку започатковано ще в 1931 р. для удержання сталої вартости золотого, являється під сучасний мент пережитком.

Дефляція довго тривати не може. Тому треба шукати інших доріг, відмінних середників уздоровлення економічних відносин в державі. Дорога до виходу під теперішню пору провадить через р е ф л я ц і ю, себто побільшення грошевих засобів серед суспільства.

Впровадження в життя рефляційної політики положить кінець крізі і зміцнить господарську позицію держави в світі. Головним завданням рефляції буде скріплення і піднесення покупної сили на внутрішнім ринку.

Побільшений випуск банкнотів через державний банк може підвищити покупну і споживчу силу громадянства тоді, коли буде в цілости ужитий для створення нових варстатів, в яких знайшлиби працю великі маси безробітних. В тім місці проф. Ґрабскі робить одно застереження.

Треба дати — каже — відповідь на два питання: а) чи побільшення грошевих засобів широких верств не піднесе автома-

тично в краю цін, так, що вправді буде зростати дохід суспільности і її покупна сила, але тільки номінальна, а не реальна?, б) чи можна задовжувати державу в емісійнім банку, не підриваючи водночас довіря серед загалу, так потрібного для кожного банку в цілі удержання належного курсу і вартости гроша.

Гріш репрезентує означену скількість дійсного суспільного доходу і майна народу, то є засобу дібр, що є в розпорядженні загалу краєвих господарств і підприємств. Коли росте загальна сума грошей, а не побільшується дійсний дохід і суспільне майно, то репрезентований через грошеву одиницю уділ в тім доході і майні зменшується, а ціни йдуть до гори. Навпаки, коли в парі зі збільшенням грошевих сум побільшується і сума достарчуваних на ринок господарських дібр, то вартість гроша не зміниться. Очевидно, що ужиття побільшеної емісії банкнотів на публичні роботи, котрі не помножують дійсного доходу суспільства, пр. на будову репрезентаційних будівель, стадіонів і под. буде безсумнівно обнижувати вартість і набувчу силу гроша.

Рефляція, започаткована на думку автора кредитами Польського Банку, уділеними на більші публичні роботи, викличе стремління до звишки цін, котра буде так довго тривати, доки ріст реального доходу, будучи консеквенцією тих робіт, не збільшить в певнім напрямі краєвої продукції й консумції. Підвишки цін на внутрішнім ринку не треба лякатися; противно, вона є бажаною щодо споживчих дібр, передовсім ремісничих виробів і рільничих продуктів, а не дібр продукованих тяжким скартелізованим промислом.

Публичні роботи моглиби дати працю 300 тисячам людей, а їх час тривання виносивби три роки. До тих публичних робіт требаби зачислити в першій мірі р і л ь н и ч і м е л і о р а ц і ї, о с у ш у в а н н я б а г н и с т и х п р о с т о р і в, реґуляцію рік, будування охоронних перед повінню валів у гірських околицях ітд.

Якщо платня робітника виносила би денно 3 зл., то річно він одержав-би 600 зл.; на 300.000 робітників треба 180 міліонів злотих. Час, догідний для того рода робіт, виносивби 8 місяців кожного року. В купі з оплатою технічних інструкторів, інженерів, закуп матеріялів требаби в першім році біля 300 міл. злотих нової емісії банкнотів державного банку.

З тих 300 міл. кругло 200 міл. піде на робітничі платні. Ті останні видадуть свої заробітки передовсім на харчеві засоби. Мусять також частину свойого приходу призначити на убрання, взуття і т. д. Безсумнівно, що ціни тих товарів будуть тоді зближатися до горішньої границі загальної пожиточности. Підвишка цін наступить доперва по кількох місяцях, захоплюючи перш усього продукти рільництва.

Щож буде з ринковою системою, коли по кількох роках устануть публичні роботи і нові емісії банкнотів, призначені на їхнє виконання?

Аджеж публичні роботи, фінансовані кредитами емісійного банку, як ми вже сказали, можуть тривати лише кілька літ. Також

є певна границя побільшуванню емісії банкнотів, після переступлення якої мусілаб наступити раптовна девалюація гроша.

Публичними роботами і побільшенням емісії банкнотів можна започаткувати послідовну боротьбу з депресією на внутрішнім ринку. Не можна одначе при помочі тих засобів викликати сталого підйому краєвої консумції і продукції. Мусить рівночасно розвиватися приватна підприємчивість в напрямі витворювання найбільш конечних для життя дібр та в напрямі оживлення експорту.

Сьогодня є ще великий попит на ручні вироби з дерева, лозини, вовни, лену і ін. Того рода халупнича продукція в 1910 р. давала у Франції варстат праці пів-мілійоновій масі робітників, а навіть під теперішню пору, мимо великого розвитку фабричного промислу, працює в ній кругло 300.000 людей.

Всі ті витвори, що їх виробляють французькі, швайцарські, полуднево-німецькі халупники може цілком добре продукувати польський безземельний селянин. Конечним засобом для розбурхання підприємчивої ініціятиви одиниці і загалу є перепровадження ґрунтовної реформи доходового податку, даючи можність розвитку дрібних підприємств, через звільнення їх в перших роках існування від доходової данини.

Щоби осягнути намічену ціль переломання економічного застою треба поступати з рефляційною політикою дуже обережно. Публичні роботи повинні бути проваджені під кермою і контролею уряду — але ніколи самим урядом, щоби в критичних (під фінансовим оглядом) хвилинах не викривлено основних напрямних пляну санації економічних відносин в державі.

Подав **Е. Капшій.**

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

До підстав кооперативної ідеольоґії. В № 20 „Spólnoty pracy" (орґан »Кооп. Ради« у Варшаві) п. Тад. Клапковскі пише на тему »На марґінесі дискусії про ідею«.

Автор характеризує кілька нині голосних ідеольоґічних суспільних струй: індивідуалізм (капіталістичний лібералізм) визнає центром суспільного життя одиниці і її свободу — відси вимога невмішування держави в господарське життя; універсалізм у двох відломах: технічно - матеріялістичнім (марксизм) та ідеалістичний універсалізм (центром є або Бог, або нація, раса і под.). Всі ці системи є на думку автора односторонні: індивідуалізм жертвує цілість суспільства ради прав одиниці, обидва відломи універсалізму, марксівський та ідеалістичний жертвують одиницю ради цілости (пролєтаріяту, держави, церкви). Тільки третя катеґорія — суспільний солідаризм, на якім основується ідея кооперації, не є однобічний.

Автор закінчує:

»В кооперативнім русі дискусія про ідею має особливо велике значіння. В ідеольоґічнім русі Шульце-Деліча переважали індивідуалістичні первні. Чимало робітничих кооператив має в собі елєменти марксівської ідеольоґії. Зате у фашистівській кооперації, чи серед духовенства, яке бере участь в кооп. русі, переважає світогляд універсалістично-ідеалістичний. Легко зрозуміти, до якої міри застосування тих хиб-

них суспільних доктрин є шкідливе для розвою кооп. руху, як це ріжнить між собою ріжні ґрупи кооператорів.

»Кооперативний рух є лише один, а кооперація є одностайним думковим напрямом. Ріжнородність типів кооперації випливає необхідно з технічного поділу праці, а не з ідеольоґічних ріжниць. Суспільною основою кооперації є солідаризм, а методою праці — співділання.

Через те кооперативний рух, якщо має брати участь в політичному житті, то тільки на ґрунті солідаризму. Індивідуалізм, марксизм чи фашизм уводять в політичне життя полумінь боротьби. Вже маємо приклади, як вони шкідливо впливають на взаїмовідношення кооперативних ґруп, які визнають ті, ворожі собі ідеольоґії. Останнє засідання Комітету Міжнар дного Кооперативного Союзу вказує на те, що тут скривається небезпека для кооп. руху. Здоровий розум та інстинкт самозбереження вимагають, щоби єдиною підставою суспільного розвитку стала солідаристична ідея«.

Тверезі голоси про намірену кольонізацію. Що не всі чинники в Польщі захоплюються людовецько-ендецькою аґітацією в користь нової кольонізації нашої території, при нагоді плянованої урядом парцеляції, про це свідчать деякі голоси в деяких орґанах польської преси. (Деякі з них були вже коротко реферовані в нашій щоденній пресі, хоч не всі).

Відоме інтервю редакції тижневика »Б у н т М л о д и с в« (орґан ґрупи молодих поміщиків) з професором варшавської »Головної Школи сільського господарства« Владиславом Ґрабскім (бувшим премєром) містить у дотичному місці такі думки:

»— Чи на думку Вашу, пане професоре, кольонізація Східної Малопольщі напливовим елєментом польським є можлива?

— Кольонізація ця на більшу ска-
відповідає премєр — а то з причини перенаселення тої частини краю.
лю є цілковита утопія (mrzonka) —
Досвід показує, що якщо Поляки там навіть купують землю, то на те, щоби її по вищій ціні відпродати Українцям. Як Українець, так само й Білорусин завжди заплатять вищу ціну, аніжби оплатилося дати позначчикові. Якщо-ж польський кольоніст одержить землю шляхом примусового купна, то маючи вищі життєві потреби, а слабий варстат праці, то він в таких умовинах не буде мати достаточних доходів на своє удержання, отже буде жадати вічних допомог, пільг, звільнень від податків — як це роблять наші осадники«. (»Бунт Млодих« № 18 з 10. X. 1936).

На »Клюбі рільників« сенаторів і послів тернопільського воєвідства промовляв презес Окружного Рільничого Товариства п. Н є с ь о л о в с к и й на тему »суспільно-господарська робота в тернопільському воєвідстві«. З цього реферату виймаємо ось таке одно місце.

»До нашої орґанізації належать також осадники, які мають свій окремий союз. На терені нашої діяльности є 35 осад, в загальному числі 601 господарств, площиною в 2964 гектарів землі. Неплянова, а демаґоґічна акція переведення рільної реформи довела до того, що в сучасних тяжких господарських умовинах чимало осадників находиться в ситуації без виходу. Стан їх задовження виносить разом квоту 1.071.000. З тої квоти вони винні 590.000 Держ. Рільному Банкові, 57.000 є короткоречинцевих довгів у кредитових установах, приватні довги роблять 257.000 зл., довги за решту ціни купна 103.000 зл., залеглі податки дають квоту 64.000 злотих.

»Такий стан довів до того, що з тутешнього осадництва не будемо мати того, про що думалося, творячи ті осади. Чимало осадників продають свої ґрунти і з частинно врятованою готівкою покидають наші сторони, решта-ж, у вічній тревозі за своє існування, не сповняє того завдання, яке малося на думці при парцеляції. Тимто над цим питанням требаби грубо застановитися«. (»Ролнік« № 41 з 11. X. 1936).

„B j u l e t y n p o l s k o - u k r a i ń s k i" містить в свойому 42. числі на

передовому місци, як дискусійну, статтю під псевдонімом »Малополянін«, якої суттєва частина містить ось що:

»Висліди доперішньої аґрарної реформи на загал відомі. З них найбільше у вічі кидається це, що загальне становище місцевих рільників не поправилося, навіть в тих селах, які користали з парцеляції. Крім того, на місци (і замісць) великої зем. власности, яку розпарцельовано, не повстав ніякий еквівалент під господарським і національно-культурним оглядом, а таким еквівалентом зокрема не може рахуватися елємент кольоністів із заходу, частина яких відплила назад, а решта находиться в доволі неприятливих матеріяльних умовинах. Завинила тут система, яка місцевим парцелянтам, із т. зв. сусідської парцеляції, не йшла зовсім фінансово на руку, через що нераз рільна культура в господаря, що прикупив землі, не підносилася, а навіть зменшувалася. Не створено в цей спосіб нового кадру людей вдоволених, привязаних від віків до свойого варстату праці.

»Спроваджуючи кольоністів, держава мала ще менше можливости їх належно вивінувати, що й виявилося у вище згаданому відпливі — хоча тут ділав також брак зжиття і почування чужости в чужому національному середовищі. Рільник із західної Малопольщі лакомився під впливом пропаґанди передовсім на ріжницю ціни землі: продавав пару морґів в себе і купував кільканацять, або й кількадесять на сході, при чому видавав на ту ціль усю готівку, рахуючи все на поміч влади на урядження господарки. Поміч не приходила, в кожнім разі була не достаточна, натомісць уявнювалися теренові несподіванки, як кліматичні, недуги ростин і т. д., що було причиною не одної вже траґедії, хоч земля була нераз першої кляси.

Оскільки перехід парцеляційної землі в руки місцевого малоземельного елєменту, особливо коли не наступило обниження рільної культури, не зменшував заробітків місцевого населення, працюючого наріллі, — остільки прибуття кольоністів, особисто управляючих ріллю, позбавило вповні, на даному терені, зарібків місцеве рільниче населення. В той спосіб погіршився величезно економічний стан рільничої людности в тій околиці, де перебували кольоністи, що також викликало вороже наставлення місцевого населення — б е з р і ж н и ц і н а ц і о н а л ь н о с т и — до нових пришельців. Знаю місцевість, в якій перед прибуттям кольоністів була перевага місцевого римо-католицького польського елєменту у відношенні 55—45 проц. По прибутті кольоністів це відношення змінилося дійсно значно в користь Поляків під статистичним оглядом, але тубольча людність польська й українська, під проводом польської, веде тепер безоглядну кампанію проти кольоністів, дуже до себе на цьому ґрунті зблизилася і зовсім ізольовала кольоністів, які — кажучи мимоходом — ще недавно, а може бути й сьогодня — живуть переважно в землянках. Чи на тім всім зискала польська рація — і національна і державна?

»Яке підложжа тої стихійної нехіті? На загал людність радо бачить нові можливости заробітків (прим. польська, жидівська чи інша фабрика, що дає працю місцевим робітникам). Зате кольоніст відбирає тій людности заробок з землі, а будучи сам в біднім матеріяльнім стані, в ніякій формі не дає нікому заробити. Ця квестія є специфічно пекуча у нас, в воєвідствах пол.-східних, з огляду на перенаселення на селі. Не є ще рішаючою справа, що в 3-ох південно-східних воєвідствах припадає на 1 км^2 біля 100 осіб, іноді більше — але те, що на тих 100 осіб б і л я 90 ж и в е з р і л ь н и ц т в а. Це зовсім виїмковий стан, що тричі переступає звичайну норму в рільничих країнах Західної Европи«.

(Далі автор доходить до висновку, що при парцеляції треба брати на увагу виключно місцеве рільниче населення. Думку про кольонізацію називає »прямо фантастичною і вагітною ріжними небезпеками«).

Ще в справі антисемітизму. Так, як ми здогадувалися, в тексті інтервю епископа Ів. Бучка з редактором »Хвилі« не все зреферовано так, як говорив український епископ. Як виходить з вияснення, що його помістив еп. І. Бучко в українських щоденниках, репортер »Хвилі« дещо, немилого для Жидів, пропустив, а в характеристиці антисемітизму дещо прифарбував. Зокрема із зацитованих нами місць інтервю еп. Бучко заперечив, начебто він ужив таких різких висловів проти антисемітських виступів, як »звірськість«, »варварство«. Зате не перечив український епископ, що вважає антисемітизм самий по собі за антихристіянський напрямок та що осуджує фізичні напади на жидівські крамниці. Становище еп. Бучка зовсім покривається з думкою відповідальних чинників української кооперації, якій далекі цього роду методи боротьби з приватницькою торгівлею.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

»Фабрики на Пинщині«. З промови п. А. Вєжбіцкого, презид. Центрального Союзу Польського Промислу (поп. »Лєвіятана«) на відкритті вистави металевого й електричного промислу у Варшаві (дня 23. серпня ц. р.) беремо одно місце, яке торкається нашого Полісся:

»Письменник Ксавер Прушиньскі описує у ,Вядомосцях Літерацкіх' свої враження з прогульки по Поліссі. Автор не вийшов з промислового осередка, а зі села, інтересується політичними й суспільними проблємами. Має бистре око, великий критичний змисл, та визначний дар формування своїх вражінь у синтетичні, повні думок образи. У своїй подорожі по Польщі він замандрував у далеку Пинщину та переїхав її вздовж і вшир в товаристві молоденького священика, який шукав по пинських мочарах заблудших овець. У своїй мандрівці надибав оазу — нову фабрику дикт у Миклашевичах. Вона затруднює 1300 людей і цей факт зробив правдивий переворот так в матеріяльному побуті Пинщини, як рівнож в її умовости й культурі! Людям заритим в багна й ліси, примітивним і примітивно працюючим, фабрика відкрила вихід у новий світ. Створила поле для прикладання сил і спосібностей, яких вони досі самі в собі не підозрівали. Перетворила людей, їх обичаї, зробила сущу революцію в поглядах на суспільну єрархію. Найвище стоячим у цій місцевій єрархії найбільш вартим зависти показався — фабричний робітник. А найчуткішою антеною, яка відчула цей переворот і зареаґувала, виявилася, як звичайно, жінка. Поліські дівчата вже не хочуть виходити заміж за попа (?! Ред.), за господаря, але хочуть мати за мужа робітника, бо він »має гроші, має чисту світлицю, бачив театр, читає, пє чай із цукром«. Жінка з Полісся побачила себе нараз видвигнутою зі становища білої невільниці на становище помішниці й товаришки свойого мужа. Дотепер муж вів життя первісного кочівника: полював, ловив рибу, косив луки. Уся чорна щоденна праця тяжіла на жінці. Сьогодчі муж заробляє, приносить в дім достаток, який жінку висвободжує з рабської праці. Фабрика створила тут нову вищу суспільну верству, для амбіцій відкрила нові овиди, виеманципувала жінки, вчить населення нової технічної мови, підносить її віру в міць держави«.

Автор не згадує, який відсоток між робітниками цієї фабрики роблять місцеві люди, та чи не виконують вони там, як це звичайно у нас водиться, тільки найчорніших функцій. — Зате його соціольоґічні спостереження перемін, що приходять в парі з індустріялізацією, дуже цікаві. Треба би нашим письменникам іти теж дорогою таких студій живого життя на місцях, а тоді наша

література була би певно більш живою.

Зріст споживання соли і спірту! Державні монополі соли і спірту публікують свої звідомлення за час від квітня до кінця серпня біжучого року. З них виходило б, що консумція соли і спірту в перших пяти місяцях ц. р. більша, як у відповідному часі минулого року. Вправді місяць квітень дав ще знижку консумції проти квітня 1935 р., (26.804 тон проти 27.757 тон), одначе в дальших місяцях ситуація змінилася радикально в користь 1936 року.

В травні б. р. збут соли був 28.121 тон, тоді як у травні мин. року — 26.068 тон (зріст о 2053 т.). В червні б. р. спожито 31.830 тон, тоді як у червні м. р. 26.229 тон (зріст о 5.601 т.). Також в місяці липні був зріст консумції! 32.393 т. проти 30.222 тон мин. року. В серпні ц. р. спожито соли 33.031 тон, проти 31.545 т. в році 1935. (Зріст о 1.486 тон).

Звідомлення твердить, що зріст споживання був не лише в місті, але й на селі.

Консумція спірту представляється так: для консумційних цілей продано в періоді квітень—серпень ц р. 13.341 тис. літрів 100%-ого спірту; в минулому році в томуж часі продано 12.125 тис. літрів. Це рівняється зростові на 10%. — Ще більший мав бути приріст збуту неконсумційного спірту, для промислових цілей. Протягом 5-ти місяців ц. р. продано його 10.527 тис. літрів, проти 10.096 тис. літрів, проданих у минулому 1935 році. Загальний приріст продажі спірту був 7.5%.

Німеччина на порозі тяжкої зими. Величезні вклади капіталу у зброєння і розбудову транспорту, пороблені від 1933 року, напружили дуже грошеві засоби німецької держави. Закуп промислових сировин на потреби тяжкого промислу абсорбує майже всі впливи закордонної валюти, що приходять з експорту товарів за границі держави, і то мимо того, що експорт з Німеччини до недавна був поважний, дякуючи великим вивозовим преміям. Вже перед девалюацією франка і ґульдена широко було відомо, що в Німеччині появляються харчеві труднощі, бо не стає валюти на довіз також тих харчевих засобів, яких в краю не достає.

Офіціяльно твердиться, що Німеччина є самовистарчальна в таких ділянках харчевої продукції: хліб, мука, бараболі, цукор, молоко. Деякі недобори є в ділянці городин і мяса, більші в ділянці яєць та молочарських перетворів, а поважні в ділянці товщів. Мимо реґляментації цін вони йдуть в останніх часах вгору, хоч тут і там якість продукту погіршується.

В такій сутуації не диво, що уряд поробив цілу низку заходів що до забезпечення цін товарів від дальших скоків і навіть носиться з думкою взагалі означити тверді ціни на харчі на взір тих, що були в часі світової війни.

В останній хвилі одержала редакція »К. Р.« сумну вістку про те, що в Празі дня 28. жовтня б. р. відійшов від нас на вічний спочинок

АКАДЕМІК ПРОФ. Ф. ШЕРБИНА.

Вістка ця глибоким смутком оповила українських кооператорів і ціле наше громадянство.

Хай чужа земля буде йому пером.

Ближчу згадку про Покійного подамо в черговому числі нашого журналу.

Редакція.